

INNA RODIONOVA
Mykolaiv

UKRAINIAN MENTALITY FEATURES IN MYKOLA'S VYNGRANOVSKY NOVEL «SEVEGRYN NALYVAIKO»

There is an attempt in this article to represent Mykola Vyngranovsky novel «Severyn Nalyvaiko» like an artistic study of individual's mentality at the end of XVI century, it's thinking, like a detection of the deepest level of Ukrainian nation's collective unconscious.

Key words: novel, view of the world, spiritual values, mentality, tradition.

ИННА РОДИОНОВА
г. Николаев

ЧЕРТЫ УКРАИНСКОГО МЕНТАЛИТЕТА В РОМАНЕ НИКОЛАЯ ВИНГРАНОВСКОГО «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»

В статье осуществлена попытка представить роман Николая Винграновского «Северин Наливайко» как художественное исследование ментальности индивида конца XVI века, його мышления, как проявления глубинного уровня коллективного подсознания украинской нации.

Ключевые слова: роман, картина мира, духовные ценности, ментальность, традиция.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2016

УДК 821.161.2.09-1

ЛЮБОВ РОМАНЮК
м. Миколаїв
rom99@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ КИЇВСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто творчість київських неокласиків у літературному процесі поч. ХХ століття. Зокрема, увага орієнтована на жанрове різноманіття у творчості поетів-неокласиків, їхні стилеві уподобання в літературі, а також світоглядні позиції в суспільно-естетичному житті поч. ХХ ст. Почасті наголошено на алегоричних та символічних образах, основній тематиці, проблематиці художніх світів неокласиків, а також визначено специфіку художніх засобів у поетичних збірках представників неокласицизму.

Ключові слова: естетична свідомість, національна та світова культура, неокласики, поезія, п'ятірне гроно, сонет.

Літературний процес 20–30-х рр. минулого віку відзначається розвитком різноманітних стилевих течій і напрямів. Література збагачується новими темами, образами, мовно-виражальними засобами. Точилися гострі суперечки навколо колізії мистецтво/ідеологія, гаслу самодостатності мистецтва і творчості протиставлялися заклики поставити естетику, літературу на службу політичній злобі дня. Йшлося про диференціацію традицій, про пошуки нових авторитетів, про переосмислення класичного канону.

Значний внесок у розвиток літератури модерністичного періоду зробили київські поети-неокласики. Літературознавці застосували різні назви до цієї групи письменників-модерністів, що творили в Києві наприкінці 1910-х – у 1930-х років: «київські неокласики», «гронівці», «київська Александрія», «гроно п'ятірне». Це п'ять київських поетів – М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт. Шостим у «грони» Ю. Шерех-Шевельов визначив Віктора Петрова (В. Домонтович).

Офіційно такої групи не існувало. Вони не мали ні програм, ні статутів, однак їхній вплив на українську культуру ХХ століття без перебільшення був грандіозним.

Поезія неокласиків віддавна привертала увагу дослідників, однак і на сучасному етапі її осмислення відсутня єдність погляду з багатьох проблем. Своєрідність поетичної мови, образності неокласиків аналізується у працях Л. Темченко, О. Бодик, М. Богач та ін. Попри значну кількість наукових праць про неокласиків (В. Брюховецький, В. Державин, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Іванисенко, Ю. Ковалів, Н. Костенко, Ю. Шерех), їх мистецький світ і досі не поцінований належно.

В умовах тоталітарного суспільства було знищено і загублено значну частину їх культурної спадщини, зокрема переклади творів світової літератури. Безслідно зникла більша частина зеровської «Енеїди» Вергілія, Драй-Хмарин переклад «Божественної комедії» Данте, переклад «Пісні про Нібелунгів» Ю.Клена. Неокласикам не вдалося видати книжки, які вони готували як автори, упорядники й перекладачі. Деякі праці просто не були завершені, деякі, що були готові до друку, не пройшли цензуру перед публікацією. Так не з'явилася друком антологія майстрів світового сонета М. Зерова, збірник прози неокласиків за редакцією П. Филиповича.

Творчість київських неокласиків була надзвичайно важливою у художньому процесі двадцятих років. Тут варто говорити і про творчість поетів «п'ятірного грона», і, ширше, про близьке до них коло літераторів, які відстоювали ті самі погляди на мистецтво, схожі стильові уподобання. Принаймні в знаменитому «Неокласичному марші», написаному, як гадають, Миколою Зеровим, згадано більше десятка імен. Цей гурток почав формуватися навколо журналу «Книгар», що його редагував Зеров 1919–1920 року, згодом всі вони активно співробітничали в «Житті й революції», інших виданнях. Здійснюваний неокласиками проект «консервативної модернізації» (Соломія Павличко), оновлення через повернення до джерел – як українських, так і, ще важливіше, позанаціональних – був одним з найуспішніших у ХХ столітті. «Позиція неокласиків, – писав Іван Дзюба, – свідчила, по-

перше, про наявність у творчих сферах українського суспільства певної «маси» старого культурного самоусвідомлення, яке не вважало себе вичерпаним і шукало пристосування до зміненої дійсності та певного самоутвердження. По-друге, за умов торжества революційного нігілізму та пролеткультівщини дедалі глибшою ставала об'єктивна потреба в реабілітації й освоєнні культурної спадщини, усвідомленні й розвитку загальнолюдських та національних мистецьких традицій. По-третє, внаслідок колоніального становища України структура національної культури була збідненою й спотвореною. /.../ Зокрема, мало були розвинені форми й стилі, пов'язані з культивуванням античності, з «антологічними» й «класицистичними» (в широкому значенні – як тяжіння до унормованості й цілісності, дисципліни духу) традиціями. Українська література недостатньо зверталася до багатств світової культури, зокрема до її професійно рафінованих зразків. Усе це давало неокласикам історичний «шанс» та відчуття своєї невичерпності» [1, 76]. Йшлося про засвоєння неусіченої, розмаїтої традиції, про звернення до джерел (відоме гасло, проголошене Зеровим у літературній дискусії), зокрема до античності як колиски європейської художньої творчості. Неокласики особливо підкреслювали роль перекладів світової класики, необхідність прилучення до загальноєвропейського художнього процесу. На стильовому рівні вони виступали швидше антисимволістами, взорувалися на «класичну пластику, і контур строгий, і логіки залізну течію» (М. Зеров), тобто на зображальність, на пластичний, зримий образ. Йшлося про «мистецтво рівноваги», поезію, яка взорується переважно на відстояні зразки, яка черпає свій матеріал, теми й образи більше з мистецького ж терену.

Схожі тенденції бачимо в цей період і в інших літературах, як-от у польських скамандритів чи російських акмеїстів. «Неокласицизм, – писав Володимир Моренець, – неортодоксально протистояв різною мірою цікавому експериментаторству, що в полі часу обростало ліворадикальним ідеологічним сенсом і в усіх країнах часто зближувалося із соціалістичним рухом. На практиці це означало

не що інше, як те, що на сторожі модерністично потрактованого мистецтва як такого, мистецтва в ім'я високого мистецтва, стала літературна думка класицистичного типу» [6, 221].

Стрижнем естетичної програми неокласиків стало гасло «Ad fortes!» («До джерела!»). Таку назву мала книжка літературно-критичних статей М. Зерова (1926). Цей заклик визначав одну з головних передумов творення нової культури – творче засвоєння кращих здобутків минулого як в українській, так і в світовій художній літературі.

Естетичній програмі неокласиків характерне прагнення до строгої форми, гармонійної завершеності вірша, наслідуванням класичних зразків. Вони відмежовувались від так званої пролетарської культури, прагнули наслідувати мистецтво минулих епох, віддавали перевагу історико-культурній та морально-психологічній проблематиці. Поети-неокласики відтворювали світ як внутрішньо гармонійну, врівноважену систему. «Спільними для «неокласиків», – відзначає Ю. Ковалів, – стали принципи «аристократизму духу», творчого інтелекту, тяжіння до гармонії між раціональною сферою та почуттями, тобто до калокагатії, до високої культури мислення й дисципліни поетичного мовлення. Це зумовлювало їхнє захоплення досконалістю античної лірики, вишуканістю доробку трубадурів, глибиною орієнтальної поезії, естетичним смаком класицистів, шляхетністю барокової метафорики, кларизмом та філігранністю творів французьких «парнасців», мовленнєвою вишуканістю поезій представників російського срібного віку, а також зацікавлення українською класикою, розбудовою національного, перейнятого «вітаїстичною» енергією письменства» [7, 4].

Однією із провідних у поезії неокласиків є проблема буття України, починаючи з князівських часів і до сучасності (поезії «Володимир Мономах», «Тарас Шевченко» П. Филиповича, «Сон Святослава», «Олень» М. Зерова, «Круті» М. Драй-Хмари тощо).

Київські поети-неокласики, зокрема Зеров, Филипович, Рильський, Драй-Хмара, охоче зверталися й до класичних жанрів, культивували такі форми, як сонет, олександрійський вірш.

Провідним в естетичній програмі неокласиків стало гасло «Ad fortes!» («До джерела!»). Таку назву мала книжка літературно-критичних статей М. Зерова (1926). Цей заклик визначав одну з головних передумов творення нової культури – творче засвоєння кращих здобутків минулого як в українській, так і в світовій художній літературі.

Ідейним натхненником групи «неокласиків» був М. Зеров – талановитий митець і неперевершений перекладач античної поезії, історик літератури, блискучий та ерудований критик і полеміст, педагог і палкий патріот. Він мав свою концепцію відродження української літератури, яка базувалась на бережливому ставленні й засвоєнні культури минулого, без чого не уявляв дальшого розвитку мистецтва слова. Серед різних типів української філософської лірики ХХ ст. поезія лідера київських неокласиків, на думку дослідників, відзначається особливою світоглядною парадигмою. Він мав високорозвинений естетичний смак, багату ерудицію, тонкий розум і неабиякий поетичний хист. У своїй оригінальній поетичній творчості М. Зеров віддавав перевагу сонетам і олександрійським віршам, які вирізнялися досконалістю форми і глибинним філософським проникненням у буття. Сонети писав за строгим класичним взірцем. Філософічність, вишукана мова, висока майстерність творів митця вражали сучасників. Культивування сонету як жанру в творчій практиці поетів-неокласиків засвідчує не тільки тяглість традицій, але й увиразнює внесок митців у канонізацію класичних віршованих форм у жанровій системі української поезії.

Маючи свій особливий тип мислення, М. Зеров вбачав у сонеті більш придатнішу форму виявлення думок, переживань та властивого саме йому сприйняття навколишнього світу. Його твори досягли рівня довершеності, інтелектуальної напруги та неповторності філософського мислення.

Микола Зеров любив Київ: Софійський собор, Києво-Печерську лавру, Кирилівську церкву, милувався саркофагом Ярослава Мудрого. Свій сонет, написаний 1927 р., він так і назвав: «Київ навесні ввечері»:

*Хоч як звели тебе гермокопиди
І несмак архітекторів-нездар,
І всюди прослід залишив пожар, –
Ти все стоїш, веселий, ясновидий
І недаремно вихваляють гіді
Красу твою, твій найдорожчий дар
Синіють води, зеленіє яр,
І стелються сліпучі краєвиди [3, 147].*

Жанр сонету близький і неокласику М. Драй-Хмарі. Резонансним став його сонет «Лебеді» (1928), присвячений поетам-неокласикам. Поет захищав незалежність творчої особистості від кон'юнктурних запитів часу, вірив у правоту естетичної позиції, обраної побратимами, які утверджували гуманістичні ідеали, свободу, красу, гармонію. У сонеті в алегоричних образах лебедів відтворено долю неокласиків. Наскрізно у творі є антитеза: величні красені-лебеді протиставляються приборканому середовищу своєю активною позицією. Взимку вони могутніми крилами ламають «крижані лани», озера і своїм співом розбивають у серцях людей розчарування й розпач:

*О грона п'ятірне нездоланих співців,
крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
що розбиває лід одчаю і зневіри [3, 212].*

Сонет М. Драй-Хмари, окремими деталями де в чому нагадує твір французького поета Стефана Малларме. Однак сонет неокласика оповитий зовсім іншим настроєм й утверджує іншу поетичну ідею. На думку О. Зуєвського, Драй-Хмара, «познайомившись з прославленим сонетом Малларме, [...] на базі його змісту написав власну сонетну композицію – парафразу». Та у цій «парафразі», визнає Зуєвський, Лебідь виступає в «активній ролі», що й робить тут його якимось «борцем», «дерзальником» [5, 327]. «Сонет Драй-Хмари, – слушно зауважує Іван Дзюба, – прозвучав як мужній голос на захист друзів – з вірою в чистоту, правоту і невмирущість їхнього естетичного ідеалу» [1, 77].

Тонким знавцем української та західноєвропейської літератури був обдарований перекладач з французької та латинської поезій, педагог, блискучий критик і літературознавець, талановитий поет, який зробив чимало для модернізації української поезії – Павло Филипович. За життя встиг оприлюднити

дві поетичні збірки «Земля і вітер» (1922), «Простір» (1925). Для його світобачення характерним є універсалізм, нахил до космічних візій і диких стихій, захопленість безмежним українським степом. Цей мотив апології степів і степової сили підкреслює невгамовну енергію народу, що прагне визволитися з-під віковичного ярма. Поетичне кредо митець відбив у поезії «Я – робітник в майстерні власних сил» (1922), що характеризує естетику усіх київських неокласиків з їх шанобливим ставленням до слова:

*Натхнення, втіху чую я тоді,
Коли учусь у давнього митця,
Але, безжурні, горді, молоді,
Лише майбутнім дихають серця [1, 323].*

На національне самоусвідомлення Павла Филиповича вплинула буржуазна революція 1917 року, яку він сприймає як «державно-національне відродження українського народу». Відтоді поет пише українською мовою, перейнятий вірою у відродження рідної землі:

*Не хижі заклики пожеж,
Не безнадійний рев гармати –
В поля майбутнього зайшла ти –
Минулу радість в них знайдеи.
А давнє слово на сторожі,
Напівзабуте слово те,
Як пишне дерево, зростає
У дні співучі і погожі [1, 321].*

Вірші М. Рильського 20-х років також позначені поетикою неокласицизму. Поет багато уваги приділяв пейзажній ліриці, бо в тому бурхливому неспокійному житті, у тій круговерті війн та смертей, що супроводжувала перші три десятиліття ХХ ст., саме природа залишилася єдиною відрадою, чистим, незаплямованим людською ненавистю джерелом натхнення. У поезії він створював свій світ, сповнений сонця, любові, краси життя. Вірш «Молюся і вірю...» сповнений оптимізму, віри і надії. Ліричний герой впевнений у собі, у своїх силах. Він житиме, поки дозволить дух життя, що вирує не тільки навколо, а й у його душі. Всесвіт, природа і він сам утворюють єдине гармонійне ціле, а читачеві передається оптимізм молодого поета.

*І ти смієшся, й даль яснє,
І серце б'ється, як в огні,
І вид пречистої надії
Стоїть у синій глибині [7, 123].*

У вірші виразно проступає неокласицистична поетика: витонченість образів, захоплення красою світу, гармонія думки і почуттів.

Отже, перші три десятиліття ХХ століття позначені небаченим суцвіттям мистецьких талантів і силою художніх відкриттів. Відбувся справжній переворот в естетичній свідомості й художній культурі. Він був масштабним і по-своєму радикальним, витворивши нові засади й структури художнього мислення, нову систему напрямів, стилів. Українська література збагачується новими жанрами, стає модерною за змістом і формами, розвивається під гаслами духовного оновлення й національного відродження.

«Поети «грона п'ятірного» спромоглися якісно змінити всю панораму української літератури ХХ століття, оновити мову і стилістичні ресурси української поезії» [4, 1271]. Їх неоціненною заслугою стало намагання переконати сучасників у необхідності розвива-

ти в творчості високі традиції попередніх епох, прагнучи піднести українську літературу до класичних взірців.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. Поезія // Історія української літератури ХХ століття : в 2-х кн. / за ред. В. Дончика. — К. : Дніпро, 1998. — Кн. 1. — 781 с.
2. Драй-Хмара М. П. Вибране / Михайло Панасович Драй-Хмара ; упоряд. Д. Паламарчук, Г. Кочура ; перед. І. Дзюби. — К. : Дніпро, 1989. — 542 с.
3. Зеров М. К. Твори : у 2 томах / Микола Зеров. — К. : Дніпро, 1990. — Т. 1. Поезії. Переклади. — 842 с.
4. Зеров М. Українське письменство / упоряд. М. Сулима ; післям. М. Москаленка. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — 1301 с.
5. Зуєвський О. «Я входжу в храм...»: поезії, переклади, статті, матеріали до біографії / Олег Зуєвський / Упор. Н. Казакова. — К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 839 с.
6. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. — К. : Основи, 2002. — С. 240.
7. Ковалів Ю. І. Прокляті роки Юрія Клена / Юрій Ковалів // Юрій Клен. Вибране. — К. : Дніпро, 1991. — С. 3—23.
8. Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20-ти томах / Максим Тадейович Рильський. — К. : Наукова думка, 1983. — Т. 1. — 534 с.

LIUBOV ROMANIUK

Mykolaiv

CREATIVITY OF THE KYIV NEOCLASSICISTS IN THE ART PROCESS AT THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY

The article considers the work of the Kiev neoclassical poets in the literary process at the beginning of XX century. Particularly, attention is focused on the variety of genres in the works of neoclassical poets, on their stylistic preference in literature and also on ideological positions in social and aesthetic life at the beginning of XX century. It emphasized of the allegorical and symbolic images, the main topics, problem in the art world of neoclassicists and defined the specific artistic means of poetry collections by representatives of neoclassicism.

Key words: aesthetic consciousness, national and world culture, neoclassicists, poetry, sonnet.

ЛЮБОВЬ РОМАНЮК

г. Николаев

ТВОРЧЕСТВО КИЕВСКИХ НЕОКЛАССИКОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ ПЕРВЫХ ДЕСЯТИЛЕТИЙ ХХ ВЕКА

В статье рассмотрено творчество киевских неоклассиков в литературном процессе начала ХХ века. В частности, внимание акцентировано на жанровом разнообразии в творчестве поэтов-неоклассиков, их стилевых предпочтениях в литературе, а также мировоззренческие позиции в общественно-эстетической жизни начала ХХ в. Отчасти отмечены аллегорические и символические образы, основная тематика, проблематика художественных миров неоклассиков, а также определена специфика художественных средств в поэтических сборниках представителей неоклассицизма.

Ключевые слова: эстетическое сознание, национальная и мировая культура, неоклассики, поэзия, пятерная гроздь.

Стаття надійшла до редколегії 21.10.2016